

Türklerde doğrudan doğruya «alâimisemâ»ya delâlet eden bir telâkki-den başka bir şey olmamıştır.

Bu telâkki zannedildiği gibi yalnız eski Türklere mahsus olmamış, bir çok kavimlerde de eski ecdad telâkkisi olarak kökleşmiş kalmıştır. Râsanen bunları bir bir tahlil ettikten sonra ayrıca bir de, «alâimi semâ» mukabili bir çok Türk şivelerinde «köprü» tâbiri ile beraber kullanılan halk tâbirletini gözden geçirerek, bunların aynı zamanda muayyen bir dinî merasim mahiyetinde olduğunu tesbit etmiştir. Bu suretle bazı Türk halklarında «alâimi sema» bir nevi dinî merasim karakteri taşımış ve zamanla «şamanizm»de yerleşmiştir. Nitekim «alâimi semâ»ya delâlet eden tâbirin bazı Şaman halklarda hem «yıldırım» ve hem de «Şaman çadırının ortasındaki yüksek direk» gibi mânalara da delâlet ettiği müellifce meydana konulmuştur. Hattâ bugünkü Altay Türklerinin şaman davullarında «alâimi semâ» tasvirine dahi rastlanmaktadır.

Bütün bunları, derinden derine araştırdıktan sonra, müellif, aynı mevzuun Hind - Avrupa halklarındaki geçirdiği safahatı tetkik etmiş ve sonunda eski Hind - Avrupa kavimlerinde de aynı telâkki ve kanaatin hâkim olduğu neticesine varmıştır. Bu suretle kadim Orta - Asya halklarında yerleşen bu müşterek telâkki filolojik izahlarla da tesbit edilmiştir. Profesör Râsanen'in bu yolda sarfettiği emek cidden takdire şâyandır.

A. Cateroğlu

İran'da

Emîr Nizameddin Nevâî, *Muhâkemet ül - Lügateyn*, farsçaya terçeme eden Turhan Genceî, Tahran, 1327, s. 1—36.

Malûm olduğu üzere Alişîr Nevâî, türkçenin beyanda ve mânada, farsçaya nisbetle, geniş ve daha zengin olduğunu isbat kasdiyle *Muhâkemet ül - Lügateyn*'i yazmıştır. Türkçemizde bulunan ufak farkların fârisîde olmadığını iddia etmekte, bunun için de yüz kelimeyi misâl olarak zikretmektedir. Farsça konuşanların bu ince mânalardan uzak bulunduğunu, bazen bir kelimeyi uzun uzadıya izah etmek zorunda kaldığını, bazen de arapçadan faydalanıldığını söylemektedir. Türkçemizde bu yüz kelime gibi daha bir çok kelime bulunduğunu, şairlerden misaller zikrederek, Fars şâirlerinin bu mefhumları ifâde etmekten âciz olduklarını söyler. Bunlara dâir meselâ farsçanın, ağlamak mânasında

olan « گریستن » kelimesine karşılık Alişir Nevâî yağlasınmak, ingramak, sınıgramak, sıktamak, yağlamak (bu iki kelimenin müteaddisi olan yağlatmak kelimesini de kullanıyor), öğürmek, inçkirmek gibi tam yedi kelimeyi zikretmekte ve farsçanın, bunların mânalarını, yukarıda zikrettiğimiz « گریستن » kelimesinden başkası ile ifade edemeyeceğini anlatmaya çalışmaktadır. Filvaki İranlılar « های های » kelimelerini ağlamak mukabili olarak kullanmaktadırlar. Yağlamak = ağlamak, ingramak, sınıgramak = gibi gizli ve âhestê olarak dert yüzünden ağlamaktır ki bu iki lûgat arasında ufak bir mâna ayrılığı vardır. Öğürmek yüksek sesle ağlamaktır ki, bu kelimenin mukabili olarak söylenen های های گریستن deki های های kelimesi de türkçedir.

Bay Turhan. Genceî bu türkçe'leri muvaffakiyetle ve mümkün olduğu nisbette güzel ve doğru olarak farsçaya çevirmiştir.

Alişir Nevâî farsçada âheng-i taklidiye âid kelimeler olmadığını, olanların türkçe bulunduğunu, vav ve ya-yı ma'rûf ve meçhul için farsçada iki şekil olduğu halde türkçede 3-4 şekil bulunduğunu nakleder. Kafiye bahsine de temas eden şâir türkçenin bu babda da farsçadan zengin ve elverişli olduğunu anlatır.

Alişir Nevâî fiiller bahsine de geçerek farsçada müşâreket olmadığını halbuki buna mukabil türkçede «ş» ile bu işin görüldüğünü, türkçede bulunan bazı edâtın farsçada eksik ve binnetice türkçenin farsçadan daha açık olduğunu isbat eder.

Nevâî bu izahlardan sonra kendi psikolojisini şöyle izah eder: «Bu fakir gençliğim-de şiir ve edebe gönül verdim, gönlümdeki cevherleri meydana çıkarmak istedim ve eski âdete uyup farsça yazıyordum. Lâkin akıl ve şuurum ilerleyince Allah kalbimde bir nur parlattı, derin mânaları bu dilde (türkçede) düşününce gözümün önünde yeni bir âlem zâhir oldu... Lâkin iyice bakınca gördüm ki bir çok yılan, şahlara lâyük olan bu hazinenin üstünde uyumuş ve sayısız diken bu gülzarı sarmıştı. Hemen anladım ki, yılanın zehri ve dikenin keskin ucundan dolayı hiç bir tabiat sahibi (şâir) hüner hazinesinden nasibe-dâr olamıyor ve nazmın gül toplayıcıları o taravetli güllerden mahrum kalıyorlar. Korkmadan, huzûr-ı kalple bu tehlikeli işte himmetimi sarfettim. Bu gülşenin temasından bir çok yazılara sâhip oldum ve tabiat-i şâirâne ordusu bu geniş sahada at oynattı, hayal kuşu, onun sonu olmiyan yüksek semâsında, uçtu» diyerek kendi eserlerini saymaya başlar, sonra farsçada olan yed-i tûlâsını anlatır ve bunu isbat etmeğe çalışır, farsçadaki aczinden dolayı böyle söylemediğini savunur.

Arap, Fars ve Çagatay şâirlerini zikreder ve onlar hakkında bazı

hükümler vererek sözü Hüseyin Baykara'ya getirir ve onu medhederek Muhakemet ül - Lugateyn'ini bitirir.

905 Cemazil'evvel 1499 yılında bitirdiği bu eserde, Nevâî'nin, devrinin filologlarından, maalesef çok geri ve onların bildiklerinden bîhaber olduğunu görmekteyiz.

Dil Kurumu neşri ile Quatremère'in neşri karşılaştırılarak ve Dil Kurumu'nun izahlarından faydalanılarak farsçaya terceme edilen bu eser Türk Edebiyatı'nın bir safhasını ve o vakitki millî şuuruğumuzun durumunu aydınlattığı gibi, türkçemizin de, bünyesi bakımından, farsçadan üstün olduğunu isbat eder. Böyle bir eserin farsçaya terceme edilmiş olmasından dolayı Bay Turhan Genceî'ye ne kadar teşekkür etsek azdır. Eser cidden muvaffakiyetle terceme edilmiştir. Dili temiz bir klâsik farsçadır, mükemmel bir akıcılığı vardır, seci'ler tabîidir. Biz bu mesele hakkındaki hükümleri İranlılara bırakarak onun doğru bir terceme olduğunu söylemeliyiz.

Yalnız bir iki noktaya işaret etmeden geçemeyeceğim. Alishir Nevâî hakkında yazılan terceme-i hâli pek az, hattâ nakıs bulduğumu söylemeliyim. Yalnız Türk Edebiyatı'nın en önemli bir mümessili ve büyük bir şâiri olmakla kalmamış, farsçada da iktidarını teslim ettirmiş, fazla olarak devrinin seçkin bir siyâsî siması olan bir şahsiyet hakkında herhalde daha esaslı bir biyografi yazmak icabederdi. Sonra hicrî tarihlerin yanına artık milâdîlerini de koymak zamanı gelmiştir sanıyorum. Belki de İran'da buna lüzum görülmeyebilir, fakat Türkiyede uzun müddet kalmış ve tahsile devam etmiş bir kimse için artık bu bir zaruret olmalıydı.

Nevâî'den bahseden müelliflerin eserleri ve tab'larına dair de izahat verilmeli, isimleri kendi imlâları ile yazılmalı idi. Çünkü bugün için ilim bizim bildiklerimiz değil bildiklerimizin sebep ve neticeleridir.

Bütün bu tenkid ve isteklerimiz bu tercemenin değerini düşürmek için değil daha iyi ve mükemmel olmasını gönlümüzün arzu etmesinden dolayıdır. Bize ve kültürümüze ettiği büyük hizmetten dolayı Turhan Genceî'ye teşekkür ederiz.

İbrahim Kutluk

Sadıkî Kitabdar, *Macma, al - Hawass*, farsçaya terceme eden Dr. Hayyâmpûr, Tebriz, 1327.

Bizim Edebiyat Fakültemizin Türkoloji Zümresi'nden me'zun olan ve yine aynı zümreden, «Yusuf ve Züleyha Mesnevîleri»ne dâir, kıymetli bir Doktora tezi hazırlayan (Abdarrasûl Hayyâmpûr'un, Şâh (Ab-